

PLATON EUSKARATUA, ZAITEGIREN ESKUTIK

Durango, 1989-XII-9

Juan San Martin

Hamar urte igaro dira Iokin Zitegi hil zenetik. Hilburukotzat altxor ederra utzi zion euskal kulturari: Historian lehen aldiz euskara hutsean argitaratu zen kultur aldizkariaren sortzaile eta hamar urtean eusle, orotariko gizonen eta lanez; bi olerki libururen egile; orotariko saio ugari eta klasikoen itzulpenak. Homeroen gizuren haietako mailetara eramatekoa da gizon soil honek kontrako giro guziak gaintuz burutu zuen lana. Besteak beste, hor daude klasikoetarik itzuli zituenak: Euripide, Sophokel eta Platon. Liburutegi eder bat ere bildu zuen eta orain Arrasateko kultura etxea zein Azkue Biblioteka hornitzen dute. Altxor horretan agertu zitzaigun Platon VI. liburuki argitara gabea; haren azken emaitza; guk ordea, argitaratzez bete beharreko zorra.

Seigarren liburuki hau argitaratzerakoan ohartu ginen hirugarrena ahorturik zela eta hori berargitaratzez eskaintzen diogu irakurleari Platonengandik itzuli guzia.

Gure artean ez dago esan beharrik zein maite zituen Zaitegik Heladear klasikoak, bereziki Platon. Hura izan bait zen Jainko bakar baten ideia lehen aldikotz eman zuena.

Hain premiazko zaizkigun gogoetak haien irakaspenez jaso genituen, zeren gauza guzien azken zergatia jakitea bait zuten heladearrekin filosofiaren oinarritzat.

Protagorak Eraklito eta atomistengandik jaso zuen gauzak geldiunerik gabe dabiltzan ideia. Geure zentzuek mugiarazten duten fenomenuak bakarrik ezagutu ditzakegunez. Gu garen adina egia daude. Horregatik, gizona da zera guzien neurria; Jainkoei buruz ordea, honako uste hau agertu zuen Protagorak: “ez dakit badirenik, ez ere nolako itxura eduki dezaketarik. Hori jakiteko oztopo asko daude egon: batipat, bizitzaren laburra eta gaiaren iluna”.

Hipiak zioenez, ordea, guziok gaituzu berdinak, maila berekoak gizatasunez; baita giza arazoetan ere. Eta, hezkuntza da gizonak eduki dezakeen gauzarik baliotsuena. Dialektika egoki landu ziguten eta, nonbait, Zaitegi zenak hori zuen atsegin.

Sofistak, gainera, irakasle bikainak genituen, jakintzaren eta onohimenaren maisu, erretorikaren bidez gazteak hezi eta nortasunez horniturik gizarte arazotarako prestakuntzan.

Heladear haiek ezer irakatsi baziguten, pentsamenekiko gogoetak zera guzien ikerkuntza bideak analitikoki begiratzean datza, eta mendeak igaro ondorean ere beren ikuspegiak nola jorratzen zituzten jakiteak laguntzen gaitu argitasuna lortze bideetan: “Ezagun ezazu zeure burua eta zaitetz zuhur” (Kritia). Sokratek elkarrizketen bidez, bere kideko zituen pentsatzaileekin, gai bakoitzari, gogoeta bidez, helburua aurkitzeko ahaleginak egin zituen, edo, gutienez, irtenbidea idorotzeko. Bere ikasle Platon izan zen elkarrizketok idatziz bildu zituena. Horri esker ezagutzen ditugu gizakien artean lehen aldiz noraino iritsi ziren pentsakizunen ahalmenak. Guzi horren muina, berebiziko onduen agertu zigan itzultzaileak 1962an sarrera gisa eskaini zigan saio bikain hartan, *Platon'eneko atarian* deritzanean.

Itzultzaileaz zer esan? Euskaldungotik begiraturaz, agian, arestian esan bezala, Homero beraren gizuren haietako bat dirudi. Bere nortasuna aski ongi erakutsi zigan Josemari Velez de Mendizabalek argitaratu zuen biografia hartan: *Iokin Zaitegi* (1981). Neri ez dagokit liburu hark baino argibide gehiago ematerik. Hala ere, Josemariren eskariz hitzaurre gisa egin nion “Oroitara” hartan jarri nituen hitz batzu jasoko ditut, zilegi zaidanez, gizonaren nortasun lekuko: Gogotsua ezezik, kasik gogo hutsa zen Iokin Zaitegiren izakera. Lanari gogor heldu zion. Langiletasunez lortu zituen “amerikak”; baina indianoaren txanpon bilketa baino aisago lortu zuen eralgiketa. Bere herriaren kultur alorretan bazen non eralgia. Nekez lortua, gogoz eman. Minik izatekotan, herri baten irauarazi nahiak emanen zion larri-mina izan zitekeen.

Itzulpenaren arrazoi bidetzat Zaitegi beraren hitzak ekarriko ditugu: “Oraingoa ote da Platon? Zaarregia ez aal zaigu gertatzen? Gaingiroki, ta axaletik azter badezazu, eztiokazu oraingotasunik aurkituko nonbait. Platon sokanago azter badezazu, berriz, besterik ikus dezakezu bear bada. Aspaldidanikoa izan arren, oraingo ta betiko izango duzu, gizon den gizona gizonagotzen baitu Platon-ek”.

Bere itzulpen lanerako ez zuen nahi izan Patrizio Azkaratek gazteleratzeko hartu zuen jokabidea, frantsesera egina zen itzulpena soilik ez baina eredu harturik baliatu, ez; Zaitegiren ustez, Platon euskeratzeko lehenik heladerra eta euskara ondo jakin behar dira. Ondorean, beste itzulpen batzuren esperientziaz laguntzeko Frantziako Guillaume Budé elkartearen arauerak begiratu, baita beste zenbait hizkuntzataraz egin diren itzulpenak begiratu ere. Bere aburuz, ahalik zehatzen emateko, beharrezko izan zitzaizkion libururuak aipatzen ditu *Platon'eneko atarian* deritzan saioaren 297-299. orrialdeetan.

Hizkuntza du gizonak ideien adierazle. Hori ondo zekiten heladearrek eta egundoko tresnatzat garatu zuten beren hizkuntza filosofiaren pentsabide sakontasunetan erabili ahal izateko.

Itzulpenak, ordea, hor du bere zailtasuna, hizkuntza batean garatutako ideiak beste hizkuntza batean ematean. Hor neurtzen da Zaitegi zenaren lana. Zuzen zuzen baliatu zen heladeratik, Europaren mendebaldeko beste hizkuntzetara itzulia lagungarri baizik eta zituen erabili, ideia eta esaldi korapilotsuak besteek heladeratik nola jaso eta beren hizkuntzan nola adierazi zituzten ikusiz. Esan nahiaren muina eta adierazteko estiloa orekatu behar zuen; eta bien artean, ideien fideltasunari ukorik egin gabe jarritu zuen lerrorik lerro, euskararen ahuleziak gaudituz.

Egilearen hilburuko, VI. liburuki hau ber-berak utzi zuen bezala laga dugu. Ezpairik gabe eginen zituen inprimaketara orduko aldaketak eta zuzenketak, baina guri ez zaigu zilegi.

Gainera, nere arartekotza betetzeko lematzat hartua dut Atiko aldiko Protatoraren esaldi ospetsua: "Gizona da gauza guzien neurria". Ondo zioen bezala, "direnena, badirenez gero, eta ez direnena, ez direnez gero".

Izan ere, edozein ideia, berria den ala lehendik datorkigun jakitearen kezka sortzen zaidan bakoitzean, nerekiko diot, begira ditzadan antzinako heladearrak. Haien esperientziak jakingarri dira, bai jakintza gaietan, bai literaturan, Artean, erakundeak eta baita Herodotoren historia koroniketan, Pitagora matematiketan bezala. Humanista diren orok jakin beharrezko zerak dituzu.

